

“In één keer op het doek, niet meer gummén”

Interview met Herman Koch,
schrijver van het Boekenweekgeschenk

Ze lezen lekker weg, de boeken van Herman Koch. Helder taalgebruik, weinig opsmuk, subtiele spanning. Lezers worden meteen het verhaal in gezogen. Hoe doet hij dat toch? Koch schreef dit jaar het Boekenweekgeschenk, dat 25 maart verschijnt: *Makkelijk leven*.

JAN ERIK GREZEL

“Ik hoor de zinnen in mijn hoofd. Die moeten ‘klinken’. Direct in het begin van een boek moet de cadans kloppen.” Ter illustratie citeert schrijver Herman Koch uit het hoofd de eerste zinnen van ‘zijn’ Boekenweekgeschenk: “Ik schrijf zelfhulpboeken. Ik denk dat u mij wel kent. Van mijn succesvolste boek, *Makkelijk leven*, zijn wereldwijd meer dan veertig miljoen exemplaren verkocht.’ Als ik die deun van de eerste pagina’s te pakken heb, dan komt de rest vanzelf.”

Professionele voorlezers vinden Kochs boeken inderdaad opvallend ‘lekker bekken’. “Eigenlijk is ritme het enige waar ik écht op let. Ik ben behoorlijk muzikaal en heb ritmegevoel. De beat van een boek is veel belangrijker dan stilistisch vuurwerk.”

Spiegelpaleis

Die eerste drie zinnen van het Boekenweekgeschenk zijn typerend. Er staat geen moeilijk woord in, er is geen versiering. De lezer zit meteen in het verhaal. En wie iets over deze schrijver weet, ziet een zelfportret. Koch is immers een literair kanon. Het staat

Herman Koch

Geen biografie van Herman Koch (1953) laat zijn megasucces onvermeld: van *Het diner* zijn meer dan drie miljoen exemplaren verkocht in veertig verschillende landen. Het boek is in Nederland al verfilmd, en een Amerikaanse filmversie volgt dit jaar. Naast *Het diner* schreef Koch onder andere *Zomerhuis met zwembad*, *Geachte heer M.* en *De greppel*, allemaal bestsellers.

Koch werd in de jaren negentig bekend als een van de drie makers van het absurdistische tv-programma *Jiskefet*. Heeft hij wat aan die ervaring bij het schrijven? “Als ik iemand moest spelen, wilde ik eerst een stem vinden. Als ik de stem en de toon had, bijvoorbeeld mét een Brabants accent, dan kwam de tekst vanzelf. Met de boeken gaat dat net zo. De cadans moet er zijn en dan loopt die trein.”

in al zijn biografietjes: hij is de meestverkochte Nederlandse auteur in het buitenland dankzij zijn wereldberoemde bestseller *Het diner*. Dus ja: we kennen hem.

Ook loop je als lezer door een spiegelpaleis. Je leest de novelle *Makkelijk leven* en op de eerste bladzijde is er een personage dat de kaskraker *Makkelijk leven* heeft geschreven.

“De beat van een boek is veel belangrijker dan stilistisch vuurwerk.”

“De hoofdpersoon heeft natuurlijk dingen van mij”, vertelt Herman Koch in een café op het Amsterdamse Science Park, vlak bij zijn woonhuis. “Het is een spel. De mensen die mij goed kennen, weten precies wat autobiografisch is en wat niet.

Bovendien schrijf ik het liefst over iets waar ik wat van afweet door mijn eigen leven.”

De woordkeus en zinsbouw op de eerste pagina kennen we ook uit eerder werk. *Zomerhuis met zwembad* begint zo: “Ik ben huisarts.” Koch: “Het begin van *Makkelijk leven*, waarin hoofdpersoon Tom aan het woord is, is een knipoog naar dat boek en naar een roman van de Amerikaan Richard Ford, *The Sportswriter*. Die begint met ‘My name is Frank Bascombe. I am a sportswriter.’ Prachtig. Tom uit *Makkelijk leven* vindt dat hij zijn naam niet hoeft te noemen. Dat toont zijn arrogantie. Ik was meteen gehecht geraakt aan die zin: ‘Ik denk dat u mij wel kent.’”

Reve

Koch had van jongs af aan belangstelling voor boeken. “Ik las als kind en puber heel veel, ook allerlei troep. Daarnaast maakte ik tekeningen en strips. Maar ik kan niet goed tekenen; uiteindelijk wilde ik vooral verhalen maken.” Hij ontdekte de kracht van taal. “Al vrij vroeg merkte ik dat ik verbaal sterk was. Ik kon snel discussies winnen of met sarcasme leraren uitdagen. Ik zag ze denken: daar heb je hem weer.”

Als beginnend schrijver was hij sterk beïnvloed door Gerard Reve. “Op de middelbare school moest ik negentiende-eeuwers lezen; die vond ik vervelend. Toen ik *Op weg naar het einde* las, dacht ik: zó kan het dus ook. Reve is heel besmettelijk. Die heeft overigens gezegd: je kunt het best je grote idolen navolgen. Als je echt talent hebt, onderscheid je je uiteindelijk toch wel. In mijn vroegste werk is er sprake van ‘reviaans geoudehoer waar Gods zegen op rust’. De stijl en ironie gaan samen. Als ik nu kijk naar mijn eerste boek, *Red ons, Maria Montanelli*, denk ik: het mag wel ietsje minder. In de loop der jaren is mijn stijl soberder geworden, maar de ironie is gebleven.”

Jiskefet

Schrijver Herman Koch is vooral bekend geworden door het satirische tv-programma *Jiskefet*, dat van 1990 tot 2005 erg populair was. Hij was een van de drie bedenkers en spelers. Het treiterige, absurdistische en hilarische karakter van de sketches vind je niet echt terug in zijn boeken. “Ik schrijf geen komische boeken. En met satire kijk ik ook uit. Zo’n burgemeester van Amsterdam, de hoofdpersoon uit *De greppel*, moet in het boek een mens van vlees en bloed zijn. Het mag geen karikatuur worden.”

Er zit dus niet veel satire in zijn boeken. Ook voor mooischrijverij moet je niet bij Koch zijn. “Met beeldspraak ben ik spaarzaam. Het is niet geloofwaardig dat personages met allerlei stilistische hoogstandjes in hun hoofd rondlopen. Bij mij zit je heel dicht op de huid van de personen. Zo’n romanfiguur zal nooit zeggen: ‘De regenboog aan de hori-

zon deed mij denken aan de eerste opera van Verdi in Milaan ...’ Als lezer denk je dan: rot op, man!”

“Er schiet me nu trouwens iets te binnen uit het begin van *Zomerhuis met zwembad*. De huisarts houdt een lange monoloog over de lever en zegt dan: ‘De overbelaste lever is als de keuken van een restaurant dat nooit sluit. De afwas stapelt zich op. De afwasmachines draaien op volle toeren. Maar de stapels vuile borden en aangekoekte pannen worden alleen maar hoger en groter.’ Vuurwerk is het misschien niet, maar het is wel een goede vergelijking.”

Genieten

Als Koch beeldspraak gebruikt, gaat het inderdaad meestal om vergelijkingen. Doet hij dat bewust? “Nee, zoiets dient zich opeens aan. Hoewel ik er niet te kwistig mee ben, kan ik met een vergelijking naar mijn gevoel soms iets duidelijker zeggen dan met een beschrijving. Mijn beeldspraak is nooit een bedenksel, maar altijd een ingeving. Natuurlijk schrijf ik het niet meteen goed op. Het gaat in drie stappen. Ik heb een beeld te pakken, bijvoorbeeld bij die gemeentesecretaris uit *De greppel*. Dat is een man uit de provincie. Die denkt dat Amsterdam écht de grote stad is, maar dat is Amsterdam natuurlijk niet. Hoe moest ik dat duidelijk maken? Opeens dacht ik aan het beeld van een gevangene die een tunnel graaft vanuit zijn cel en uiteindelijk niet uitkomt buiten de gevangensmuren maar op

de binnenplaats van de gevangenis. Misschien heb ik het ooit wel in een film gezien. Dat beeld komt eerder dan de taal. Ik ga het vervolgens verwoorden. En in de derde stap ga ik het nog tien keer bij-schaven totdat de zinnen met het beeld goed lopen. Dat is wel genieten, hoor. Ik hoef maar één of twee van zulke dingen per dag te hebben om te denken: het is een goede werkdag geweest.”

Via zijn personages hekelt Herman Koch bepaald taalgebruik (zie ook het fragment in het kader op deze bladzijde). “Neem Tom, de schrijver van zelfhulpboeken. Die vermijdt modewoorden en afgeklonden uitdrukkingen als *je kwetsbaar opstellen*. Ik vermijd zelf ook *iets een plekje geven of ik heb zoiets van*. Dat is uitgeholde taal. En toch zijn er mode-uitdrukkingen die ik wél gebruik omdat ze iets helder uitdrukken. Bijvoorbeeld: ‘Dat hebben wij weer.’ Of: ‘Wat is jouw probleem?’” En dan is er opeens de ironicus Koch: “Je moet gewoon doen ‘wat je gevoel je ingeeft’.”

Monoloog

Heeft Koch geprobeerd om met het Boekenweekgeschenk een staalkaart van zijn literaire kunnen te tonen? “Niet bewust. De novelle laat als vanzelf zien hoe ik schrijf. De overtuigingskracht zit in de details. Neem de scène uit *De greppel* met de nieuwjaarsreceptie in het gemeentehuis. Ik ga niet alle dienbladen met drank en hapjes beschrijven. Maar ik noem wel de haring met het Nederlandse vlaggetje.”

“Wat thematiek betreft is er in het Boekenweekgeschenk langzamerhand ook wat in gekomen van *Het diner*: een zoon die iets doet wat niet door de beugel kan en de manier waarop de vader daarmee omgaat.”

Bedenkt hij zo’n belangrijk element in het boek niet vóór het schrijven? “Nee, zo werk ik niet. Ik begin met zo weinig mogelijk. Ik bepaal van tevoren wél het perspectief: wie is er aan het woord? Ik gebruik meestal ik-vertellers. Laatst las ik een interview met de Poolse schrijver Wiesław Myśliwski, en die zei: ‘Al mijn boeken zijn monologen.’ Dat had ik ook kunnen zeggen. Kijk naar de beginzinnen waar we het net over hadden. Als ik eenmaal zo’n eerste pagina heb, ligt het perspectief vast; het verhaal en de plot ontwikkelen zich van daaruit. Ik werk niet met schema’s.”

Moeten we dat echt geloven? Kochs boeken zijn heel strak gestructureerd, maar ook ‘verknijpt’: er wordt veel heen en weer gesprongen in de tijd, wat voor kochiaanse spanning zorgt. Hangen er geen stroomdiagrammen aan de wand van zijn werk-kamer? “Nee, beslist niet. Ik moet me tijdens het schrijven wel afvragen of zaken nog kloppen, zoals leeftijd. Soms neem ik een verkeerde afslag en moet ik helemaal terug. Dat leidt weleens tot het schrappen van veertig of zestig pagina’s.”

Breedvoerig

“Bij *Geachte heer M.* heb ik het verhaal opgedeeld in vijf afzonderlijke stukken om dat te voorkomen. Al schrijvend bedenk ik wendingen in het verhaal. Bijvoorbeeld: ik moet die schrijver M. via een interview aan het woord laten, anders wordt het te veel

Fragment Boekenweekgeschenk 2017

Uit *Makkelijk leven*, van Herman Koch:

Is het succes mij naar het hoofd gestegen? Nee. (...) Ik ben vooral normaal gebleven. Mezelf. ‘Dicht bij mezelf gebleven’ zou ik bijna zeggen als dat niet zo’n afgeleebde uitdrukking was. Dode woorden, net zo dood als ‘een uitdaging’ en tweedehands begrippen als ‘je kwetsbaar opstellen’.

Toch heb ik een heel boek rond die woorden en begrippen geschreven zonder ze ook maar één keer te noemen. Toen ik *Makkelijk leven* af had heb ik de zoekfunctie in mijn Word-document aangeklikt, ook al wist ik de uitkomst allang. Nergens raadde ik de lezers aan om ‘dicht bij zichzelf te blijven’, om ergens ‘een uitdaging’ in te zien. ‘Kwetsbaar’ is bijna een vies woord als je er te lang over nadent – iets, een bloemblaadje, een insect, dat je tussen je vingertoppen fijn kunt wrijven.

Toch is het precies dat waar het in het leven om draait, je moet het alleen niet benoemen met opgebruikte woorden. ‘Normaal’ en ‘normaal doen’ kwamen respectievelijk zesentachtig en vierenzestig keer voor. ‘Normaal’ heeft in de afgelopen vijf jaar een gedaanteverwisseling ondergaan, en ook ‘normaal doen’ is intussen grondig afgestoft – niet alleen door mij.

‘Vind je het niet leuk van mij dat ik ondanks alles zo normaal ben gebleven?’ vraag ik soms aan mijn vrouw. (...) Ondanks de miljoenen op de bank, ons dijkhuisje in Zeeuws-Vlaanderen en het appartement in Barcelona. Ik vraag het met een ironische ondertoon, met die lichte twinkeling in mijn ogen die ik er op commando in kan aanbrengen. Ik bedoel dit natuurlijk niet serieus, wil ik met die ondertoon en twinkeling zeggen. Niets is meer normaal in het leven van een zelfhulpboekenschrijver die over de hele wereld wordt uitgenodigd om lezingen te geven. Om zijn geheim van makkelijk leven nog eens live te delen. Alsof men aan zijn boek nog niet genoeg heeft.

van de buitenkant beschreven. En de verliefdheid van Herman, de ik-persoon, wilde ik laten zien door de ogen van het meisje op wie hij verliefd is. Wat ziet zij in hem?”

Schrijven lijkt Koch makkelijk af te gaan. Té makkelijk? De kritiek is dat hij soms wijdlopieg of langdradig wordt. Bijvoorbeeld bij een ‘wat als’-scenario. De hoofdpersoon van *Makkelijk leven* bedénkt wat er zóú gebeuren als hij zijn vrouw zou betrekken in zijn zorgen. “Ik moet ervoor oppassen dat ik in die passages niet te breedvoerig word. Mijn redacteur zet bij zulke stukken in de kantlijn: ‘Tempo!!!’”

“Ik laat me meeslepen door mijn eigen verhaal en sta open voor mogelijkheden die ik zelf nog niet gezien heb. In *Makkelijk leven* zitten twee dramatische momenten. Daar kunnen we niet te veel over verklappen, maar het heeft met de vader en zoon te maken, en met de verstandhouding van die Tom en zijn schoondochter. Beide momenten zijn een ommezwaai. Die zijn het resultaat van de vraag die ik me stel: waar gaat dit heen?”

Helderheid

“De beste methode voor mij is om me gedurende korte tijd maximaal te concentreren op het schrijven. Dan komen de zinnen er in één keer goed uit. Het is als met de Picassostreep: woem, in één keer op het doek, niet meer gummen. Dat brengt met zich mee dat ik het niet lang volhoud. Na anderhalf uur beginnen de zinnen slap te hangen als zo’n zielige tulp. Vroeger ging ik dan door. De volgende dag bleken alleen die pagina’s goed die ik het eerste uur had geschreven. De rest kon ik schrappen.”

De concentratie krijgt Koch niet door zich van de wereld af te sluiten. “Het is meer een houding, een beslissing: ik ga nú zitten, al heb ik niet zo’n zin. Het kan best in een hotelkamer zijn of in zo’n rumoerige omgeving als deze. Wat ik ook doe: ik

“Na anderhalf uur schrijven beginnen de zinnen slap te hangen als zo’n zielige tulp.”

blader eerst even in andermans boeken. Ik lees een stukje. Hoe was het ook weer, die zinnen en alinea’s van een goed boek?”

Dat brengt het gesprek op zijn huidige idolen. “Afgezien van grote schrijvers als Tolstoj, Tsjechov of Flaubert grijp ik nu vooral naar Amerikanen en Canadezen: Anne Tyler, Jeffrey Eugenides, Alice Munro, om maar een paar namen te noemen. Kenmerkend voor hun proza is dat het zonder opsmuk en met grote helderheid is geschreven. Dat streef ik ook na. Je ziet het bij de klassiekers: die zijn nooit moeizaam van taal en zitten niet vol met knetterende beeldspraak. Daardoor is de schrijver Tolstoj onzichtbaar in *Anna Karenina*.”

Finland

Zou *Makkelijk leven* ook geschreven zijn als hij niet voor het Boekenweekgeschenk was gevraagd? “Ik denk het niet. De omvang moet precies 96 pagina’s zijn. Ik heb nog nooit een boekje van 96 pagina’s geschreven. Bij elk boek dat ik begin, voel ik: het wordt iets tussen de 150 en 300 pagina’s, met als uitschieter de 400 van *Geachte heer M.*”

“Toen ik de opdracht kreeg, ben ik begonnen met een gegeven dat ik eerder in een kort verhaal voor *Vrij Nederland* heb verwerkt. Dat gaat terug op een verblijf in Finland, zo’n veertig jaar geleden. Ik heb daar als hulpe een half jaar op een boerderij gewerkt, hoog in het noorden. Maar toen ik het afgelopen voorjaar een dag of tien met dat verhaal bezig was, dacht ik: dit is zonde; het is te veel voor zo’n dun boekje. Inmiddels had ik wel een huis gehuurd van de Finse boeren bij wie ik destijds werkte. We zijn in juni toch gegaan; ik heb daar aan het Boekenweekgeschenk gewerkt.” En het Finse verhaal wordt het volgende boek? “Ja. Ik had de plotlijn al te pakken. Maar ik weet nu niet zeker meer of die gehandhaafd blijft. Zo gaan die dingen.” ◀